

NAGY DÁNIEL GERGELY

Élénk emlékezet

Gondolatok a Jean Jaurès-emlékévé kapcsán

Ady Endre: Emlékezés nagy halottra (*Jean Jaurès emlékének*)

Gyertek, akik igazán fájtok,
Hadd hallassam nektek a szívemet,
Ezt a némán dobogó átkot,
Ki gyilkolt-hóstit próbál pótolni most.

Szaggassuk szét azt, ki ma ember
S számítsuk ki rab, bús mivoltait,
S legyünk ostoba szerelemmel
Hozzá, ostoba vétkeim felül.

Száznál több oka a magyarnak,
Hogy jó testvérnek vallják mindenütt,
S száznál több gyász annak a karnak,
Melynek békéért kellett hullnia.

Fáj a szívem s nehéz üzennem
És mindeneket meg nem mondhatok,
De nagy, halott, ölt testvérem bennem
Úgy él, mint a Gondolat igaza.

Nehéz idők a jókat irtják
Gyöngye bajtársak lágy szíveiből,
De maradnak, akik kibírják
Az időket, igazságot vevén.

Gyertek, akik igazán fájtok,
Hadd hallassam nektek a szívemet,
Ezt a némán dobogó átkot,
Figyeljete és jól átkozzátok.

Franciaország 2014-ben Jean Jaurès-re emlékezett, aki száz évvel ezelőtt merénylet áldozata lett. Az első világháború kitörésének centenáriumával egy időben zajló emlékévé keretében konferenciákat, előadásokat, kerekasztal-beszélgetéseket és nyilvános vitákat rendeztek országszerte. A párizsi Archives Nationales-ban március 5. és június 2. között nagyszabású életműösszegző kiállítás tartottak, s vadonatúj monográfiák, tematikus kiadványok, tanulmányok jelentek meg. Mindezen túl internetes, illetve újságcikkek sokasága foglalkozott a szá-

zadforduló és az első világháború előtti korszak francia szocialista mozgalmának legjelentősebb politikusával, az 1992-ben Pierre Mauroy által életre hívott Jean Jaurès Alapítvány pedig még a közösségi oldalak kínálta lehetőségeket is kihasználva igyekezett minél szélesebb tömegeket mozgósítani a programokra.

Jaurès személye, életműve, munkássága, eszméi és öröksége napjainkban is közéleti, mi több, aktuálpolitikai téma Franciaországban. Az emlékévkapcsán a francia baloldal prominens személyiségeinek nyilatkozatai hűen tükrözték, hogy a válságban lévő és a jobboldallal szemben jelentősen meggyengült, megosztott baloldali táborban állandó vita tárgya: ki az igazi örökös a nagy elődnek, kinek a politikája, programja képviseli a jaurès-i eszméket?

Az ötödik köztársaság legnépszerűlenebb államfője, a szocialista François Hollande április végén Carmaux-ban járt – nem sokkal az önkormányzati választások után, amelyek a baloldal csúfos kudarcához és a Jean-Marc Ayrault kormányának bukásához vezettek. Az egykori bányászvárosban 1892-ben a dolgozók felkérték az ügyük mellett kiálló, sztrájkjukat támogató Jaurès-t képviselőjüknek, majd egy évvel később be is szavazták őt a parlamentbe. Hollande carmaux-i beszédében a száz éve meggyilkolt szocialista államférfit elsősorban derűlátó és kitartó reformpolitikusként jellemezte, és hangsúlyozta: ma hűségesebbnek lenni a jaurès-i eszmékhez annyit jelent, hogy nem adjuk fel törekvéseinket, főleg nem válság idején. „Jaurès nem álmodozó, hanem optimista volt. Mindig gúnyolódunk az optimistákon, mert az gondoljuk, a valóságot a maguk módján képzelik el. Az optimizmus Jaurès számára a bátorságot jelentette. A bátorság pedig kitartás, anélkül, hogy megtörnének a próbatételek súlya alatt.”¹ Hollande Carmaux-ban Jaurès-re hagyatkozva további hangzatos kijelentéseket is tett: „Nem szabad feltenni a kérdést, hogy Franciaország Európa ellen vagy

¹ Solemn DE ROYAER: *François Hollande revendique l'héritage de Jean Jaurès, cent ans après sa mort* - <http://www.lefigaro.fr/politique/2014/07/30/01002-20140730ARTFIG00368-francois-hollande-revendique-l-heritage-de-jean-jaures-cent-ans-apres-sa-mort.php?pagination=11> (letöltve 2015. január 5.).

mellett van. Ki tudná elképzelni Franciaországot Európa nélkül napjainkban? Európa ma Jaurès álmát teljesíti be.”²

Az elnök július 31-én, a szocialista mártír halálának napján felkereste a merénylet helyszínét, a párizsi Café du Croissant-t (ma Taverne du Croissant). Elkísérte őt Bertrand Delanoë, aki az áprilisi helyhatósági választásokig tizennégy éven át a főváros szocialista polgármestere volt, valamint a szociáldemokrata német alkancellár, Sigmar Gabriel. Ezúttal Hollande nem intézett szónoklatot a publikumhoz, a médiának is párttársa, Delanoë nyilatkozott: „Jaurès azért harcolt, hogy a reform sikeres legyen” – mondta Delanoë. Majd felszólította a politikusokat, hagyjanak fel azzal, hogy Jaurès gondolatait önös céljaik elérésére, kicsinyes vitáik elrendezésére használják fel, ehelyett inkább méltósággal emlékezzenek rá.³

Az egykori párizsi főpolgármester ez utóbbi kiszólását valószínűsíthetően Jean-Luc Mélanchonnak címezte, aki 2012-ben a Baloldali Front színeiben maga is pályázott az elnökségre, s baloldali-radikális táborával együtt hevesen bírálta az Hollande beiktatása óta hivatalba lépő szocialista kormányokat és a Szocialista Pártot (PS). Mélanchon augusztus közepén visszavonult a pártvezetésből, s pár nappal a néhai Café du Croissantnál lezajló megemlékezés előtt, a *Le Journal du Dimanche*-ban megjelentetett írásával,⁴ provokálta a szocialistákat. Ugyanis kikelt az ellen, hogy Franciaországban aktuálisan minden politikus, párt-hovatartozásától függetlenül, Jaurès-t emlegeti: elsősorban a szocialista pártszínekben tetszelgő és Jaurès-re előszeretettel hivatkozó, ugyanakkor szerinte már régen táborot váltó államfőt és miniszterelnökét, Manuel Valls-t ostromozta, akit ma „alaposan a helyére tenne” a Szocialista Párt (PS) előd-

² Blandie LE CAIN: *Ces politiques qui font parler Jaurès* - <http://www.lefigaro.fr/politique/2014/07/30/01002-20140730ARTFIG00219-ces-politiques-qui-font-parler-jaures.php> (letöltve 2015. január 5.).

³ Olivier FAYE: *Au Café du Croissant, une gauche éclatée réclame l'héritage de Jaurès* - http://www.lemonde.fr/politique/article/2014/07/31/au-cafe-du-croissant-une-gauche-eclatee-reclame-l-heritage-de-jaures_4465341_823448.html (letöltve 2015. január 5.).

⁴ Jean-Luc MÉLANCHON: *Jaurès, reviens! Ils ont changé de camp!* - <http://www.lejdd.fr/Politique/Melenchon-Jaures-reviens-Ils-ont-change-de-camp-677766>

jének számító Nemzetközi Munkások Francia Szekcióját (SFIO) egykor vezető Jean Jaurès.

Jaurès hagyatékára azonban nemcsak a bal-, hanem a jobboldal is igényt tart. Nicolas Sarkozy már a 2007-es tavaszi elnökválasztási kampány során kikiáltotta magát a mártír örökösének: elhíresült toulouse-i beszédében azzal vádolta meg a baloldaliakat, hogy elárulták Jaurès-t.⁵ Árulást követtek el, amikor kiszolgáltatták a nemzetet a szélső jobboldalnak, a nemzetet, amelyről Jaurès azt hirdette, hogy a szegények egyetlen java. Megtagadták azokat a republikánus eszméket, amelyekben Jaurès hitt, hiányzik belőlük a jaurès-i reformerszellem, képtelenek a megújulásra. Jaurès számára a munka érték volt. Ezzel szemben Sarkozy úgy látja, a francia baloldal számára többé nem az: a szocialisták nem hogy nem tisztelik, hanem egyenesen nem szeretik a munkát, amit az is bizonyít, hogy akadályozzák azokat, akik többet akarnak dolgozni, lejáratják a munka becsületét.

Még súlyosabb vád Sarkozy részéről, hogy míg Jaurès szerte és tisztelte a dolgozókat, addig a ma magukat baloldalinak vallók hátat fordítottak ennek a társadalmi rétegnek, hosszú ideje nem is beszélnek róluk, ahogyan egyénekről sem tesznek említést nyilatkozataikban és szónoklataikban. Pedig Jaurès amellet foglalt állást, hogy mindennek a mércéje az emberi individuum, legyen szó hazáról, családról, tulajdonról, az emberiségről vagy Istenről. Sarkozy arra is emlékeztette hallgatóságát, hogy Jaurès bevallottan nem olyan ember volt, aki megrettent Isten nevének hallatán, manapság viszont a baloldal csak megvetéssel képes nyilatkozni a vallásról.

Jaurès-nek kifogásai voltak az osztályharcelmélettel és a marxizmussal kapcsolatban, ezzel szemben Sarkozy szerint a mai baloldal még mindig osztályharcos és marxista szellemiséget képvisel, miközben régóta semmiféle erőfeszítést nem tett a dolgozó osztályok érdekében. Emellet Jaurès szellemiségé-

⁵ Sarkozy hivatkozott toulouse-i beszéde a *Le Monde* Jaurès halálának centenáriuma alkalmából megjelent különszámában olvasható: „Le gauche en dévalorisant le travail a trahi Jaurès.” (*Le Monde Hors-Série*, 2014. március-április. 90-91.)

tól eltérő eszményeket követ, nem azt tartaná ideálisnak, ha minden egyénnek saját tulajdonú ingatlana lenne, hanem ha mindenki szociális lakást bérelne. Nem ez volt Jaurès ideálja, ahogyan az övé sem – véli Sarkozy, aki a toulouse-i diáksághoz előtte száztizenöt évvel beszédet intéző mártír francia szocialista politikust közelebb érzi magához, mint '68 örököseit.

Sarkozy szerint a baloldal kisajátította magának Jaurès-t, és valahányszor nem ő hivatkozik rá, hanem a másik tábor, rögtön az örökség ellopásával vádaskodik. Szónoklata végén Sarkozy François Hollande-nak üzent. Arra figyelmeztette a 2007-ben még a Szocialista Párt első titkári posztját betöltő jelenlegi francia államfőt, hogy ha Jaurès öröksége lehet a szocialistáké, akkor lehet minden más franciáé is.

Nem meglepő, hogy a Marine le Pen vezette szélsőjobboldali Nemzeti Front se akart kimaradni a Jaurès hagyatékának megszerzéséért vívott politikai küzdelemből. A 2009-es európai parlamenti választások idején – Jaurès születésének százötvenedik évfordulóján – a Nemzeti Front alelnöke, Louis Aliot Délnyugat-Franciaországban a volt szocialista vezető portéját ábrázoló plakátokkal és azzal a szlogennel kampányolt: „Ha Jaurès ma élne, a Nemzeti Frontra szavazna”. Aliot meg is indokolta, miért: szerinte ma Franciaországban az ő pártja az egyedüli olyan politikai formáció, amely védelmébe veszi a társadalmi igazságosságot és a humanizmust. Nem Aliot volt az egyetlen a Nemzeti Front táborában, aki kampányfogásnak használta fel Jaurès-t: Hénin-Beaumont polgármestere, Steeve Briois még megválasztása előtt, tavaly januárban egy Jaurès-ideéttel ellátott üdvözlőlappal kívánt boldog új évet a lakosoknak, arra biztatva őket, hogy ne bánkódjanak a múlton és ne legyen lelkiismeret-furdalásuk a jelen miatt, hanem bízzanak rendületlenül a jövőben.⁶

A Jaurès örökségén való marakodás és eszméinek kisajátítása kevés haszonnal kecsegető vállalkozás a francia politikai erők részéről, mert csak soha véget nem érő, parttalan vitákhoz

⁶ Briois üdvözlőlapján a következő jaurès-i bonmot volt olvasható: „Il ne faut avoir aucun regret pour le passé, aucun remord pour le présent, et une confiance inébranable pour l'avenir.”

és a hivatkozási alapnak tekintett nagy történelmi személyiség tekintélyének lejáratásához vezethet. Mindazonáltal az ilyen törekvések azt tükrözik, hogy a Jaurès által képviselt eszméket és gondolatokat világnézettől, valamint párt-hovatartozástól függetlenül mind a francia jobb-, mind a baloldal valahol magáénak érzi: ha tetszik, össznemzeti érték.

A jelenség a magyar politikai viszonyok és az első világháborús emlékezetpolitika tükrében egészen megrázóan hat. Manapság elképzelhetetlen, hogy egy magát nem baloldali-ként meghatározó hazai politikai formáció hivatkozási alapnak tekintse vagy akárcsak felvállalja Jaurès kortársa, Károlyi Mihály munkásságát. Ennek okain elmélkedve abba is érdemes belegondolni, miként lehetséges az, hogy amíg a vesztes oldalon álló Magyarországon az utóbbi időben az állam hathatós közreműködésével kultusz épül a háborús részvételt támogató miniszterelnök, Tisza István köré, addig az első világháborúban győztes Franciaország a konfliktus kitörésének századik évfordulóján egy békepárti politikus emlékévét hirdette meg, ahelyett, hogy csak és kizárólag a *gloire* visszatéréséről álmodozna.

Az emlékév kapcsán viszont nem érdemes azon elmélkednünk, hogy Jaurès mit gondolna halála után száz évvel az európai társadalmi, gazdasági, politikai stb. viszonyokról és állapotokról. Az életművet tanulmányozva ennél jóval célravezetőbb feltenni a kérdést: beszélhetünk-e egyáltalán jaurès-i eszmékről? Melyek azok az idő próbáját kiálló, már-már univerzálisnak tekinthető értékek, amelyeket ez a képlékenynek tűnő gyűjtőfogalom magába foglal, illetve közvetít?

Különösen fontos lenne elgondolkodnia ezen nemcsak az aktuálisan hatalmon levő, de válsággal küzdő francia szocialistáknak, hanem minden olyan európai politikusnak, intellektuelnek, aktivistának és szimpatizánsnak is, aki fontosnak tartja, hogy a baloldal kilábaljon indentitásválságából, és akit jó ideje nyomaszt, hogy a nacionalista, antidemokratikus, populisták, kirekesztő, Európa-ellenes és burkoltan vagy nyíltan militáns szellemiségű jobboldali eszmékre egyre fogékonyabbak az egykori baloldali szavazók, köztük a leginkább kiszolgáltatott és legreménytelenebb helyzetben lévő társadalmi rétegek.

A baloldal hagyományos szellemi erőtartalékainak mozgósítása és kritikai megújítása érdekében Jaurès politikai aktivizmusának vezérelvei közül érdemes kiemelt figyelmet szentelni republikánizmusának, reformizmusának és pacifizmusának.

*

Jaurès a baloldal azon emblematisz figurái közé tartozik, akiknek személyét – mint azt több, róla szóló könyv történész írója, Vincent Duclert megállapította⁷ – mítosz övezi. Jaurès-t megalkuvást nem ismerő küzdelme az elkerülhetetlennek tűnő háború ellen, egy élhetőbb és emberibb társadalom kialakításáért tett fáradhatatlan erőfeszítései és tragikus halála a szocializmus legendás alakjainak sorába emelték, noha politikai pályájának kezdetén – sőt egészen harmincas éveinek elejéig – nem vallotta magát szocialistának.

1885-ben mindössze 26 éves volt, amikor Tarn képviselőjeként bejutott a francia törvényhozásba. Jaurès a harmadik köztársaságban az 1789-es forradalom eszméinek és vívmányainak örökösét látta, s republikánusként határozta meg magát. Egész életében ragaszkodott ehhez, csak hozzátette: amellet, hogy republikánus, szocialista is. Első képviselősége alatt a köztársasági rendszer megszilárdításának programját hirdető Jules Ferry-féle mérsékelt baloldali Republikánus Párt oldalán vett részt a parlamenti munkában. Megválasztása után egy évvel, a decazaville-i bányászsztrájk nyomán, a parlamentben megalakult önálló bányászfrakcióhoz csatlakozott, és ezzel egyidejűleg balra tolódott, illetve eltávolodott Jules Ferry pártjától. Szocialistának azonban akkor még semmiképpen nem volt nevezhető, és még 1889-ben, első parlamenti ciklusának végén is inkább számított radikális burzsoá demokratának. Felszólalásaiban nem zárkózott el attól, hogy kritikával illesse a kapitalizmust, szocialistává azonban csak az 1890-es évek elején lett.⁸

⁷ Vincent DUCLERT: La justice avant tout! *L'Histoire*, 2014. március. 397. sz. 34.

⁸ Lásd erről bővebben J. E. COLOMBES: Jean Jaurès: Education, class and culture. *Journal of European Studies*, 1990/20–23.

A harmadik köztársaságot fenyegető legnagyobb veszélynek akkoriban, a Boulanger tábornok vezette nacionalista-soviniszta Nemzeti Republikánus Pártot, illetve a Képviselőház feloszlatását és az 1875-ös alkotmány revízióját szorgalmazó boulangier-ista mozgalom előretörését tekintette: „Ma szintén mit látunk a boulangier-izmusnak nevezett különös és kettős jelenségben? Egyrészt a nép jogos, őszinte, erélyes törekvését egy jobb politikai és társadalmi rendre, másrészt ugyanebben a népben olyan gondolati hanyatlást és hiányosságot, ami miatt legdrágább reménysegeit legádázabb ellenségeinek, élvhajhászó, arcátlan és cezaromániás demagógoknak szolgáltatja ki.”⁹

Harcra szólított a boulangier-izmussal szemben, a köztársasági intézmények megszilárdítását szorgalmazta, és a demokrácia kiszélesítése mellett foglalt állást, miközben azt hangoztatta, hogy a szabadság és az igazság nem egyedül egy szűk elit kiváltsága, hanem mindenkit megillet.

Saját politikai karrierje szempontjából erőfeszítései nem bizonyultak eredményesnek. Hiába nyerték meg a republikánusok az 1889-es választásokat, Jaurès nem jutott mandátumhoz castres-i választókerületében. A választások után, vereségét beismerve, levélben köszönte meg szavazóinak a támogatást, és bejelentette, hogy minden keserűségérzet nélkül, de egy időre visszavonul a közélettől, immáron magánemberként szolgálja tovább szenvedéllyel, becsülettel, gondolataival és munkájával a köztársaságot.

Jaurès nem tartotta be választóinak tett ígéretét: a Toulouse-i Egyetemen ugyan belevetette magát a tudományos munkába, 1891-ben megírta, majd egy évvel később megvédte a Sorbonne-on latin nyelvű, *A németországi szocializmus kezdeteiről* című doktori értekezését, de ezzel párhuzamosan a közéletet sem hanyagolta el. Elsősorban a *La Dépêche* hasábjain – melynek 1887-től volt a munkatársa, és halálig több mint ezer cikket írt – fejtette ki véleményét politikai-társadalmi ügyekben. 1890-től Toulouse tanácsnokaként dolgozott, így feltehetően közvetlen

⁹ Jean JAURÈS: A gondolkodó fiatalok és a nép. *La Dépêche*, 1889. július 14. Utóbb magyarul: *Jean Jaurès. Válogatott beszédek és írások*. Kossuth Könyvkiadó, 1973. 294.

tapasztalatokra is szert tett a városi munkásság köreiben uralkodó viszonyokról.

Személyes ismertségének kezdete a befolyásos marxista gondolkodóval és politikai aktivistával, Jules Guesde-del is ez idő tájra tehető. A Guesde irányította Munkáspárt programjával szimpatizáló, sztrájkoló carmaux-i bányászok támogatásának köszönhetően egyike lehetett azon ötven szocialista képviselőnek, akik az 1893 elején megtartott választásokon bejutottak a törvényhozásba. Jaurès annak tudatában, hogy a politika élvonalába való visszatéréséhez a carmaux-i munkások melletti kiállása jelentősen hozzájárult, azok pedig bíznak benne, egyik első parlamenti beszédében az ő képviseletükben szólalt fel. „Az erősödő szocializmussal szemben a republikánus nagyburzsoázia nem a szabadságban, a méltányosságban, a hatékony reformokban keresett menedéket, hanem a reakció felé fordult, mintha elvesztette volna önmagába és jogaiba vetett bizalmát – ostromozta a burzsoáziát. – Megjédte a szakszervezeti szabadságtól, s mert nem merete nyíltan és egy törvénnyel visszavonni a szakszervezetek működésének jogát, valójában támadni és aláásni kezdte a szakszervezeteket...”¹⁰

Abban, hogy Jaurès fogékonyabbá vált a szocialista tanok iránt, nemcsak az játszott szerepet, hogy egyre aktívabban vett részt a szakszervezeti mozgalomban, hanem az is, hogy mentora, a kor egyik neves intellektuele, Lucien Herr, aki az École Normale Supérieure könyvtárosaként dolgozott, jelentősen befolyásolta világnézetének alakulását. Amikor Jaurès 1893-ban képviselőként visszatért Párizsba, rendszeresen megfordult nála a Rue d'Ulmban, és ő volt az, aki javasolta Jaurès-nek 1904-ben, hogy alapítandó lapjának a *l'Humanité* nevet adja. Nem jelenthető ki egyértelműen, hogy ő térítette volna meg szocialistának, hiszen Jaurès akkor már komoly fogékonyságot mutatott Marx tanai iránt. Ám ha valaki a korabeli műveit tanulmányozza, arra juthat, hogy Jaurès magyarázatot talált a kapitalista kizsákmányolásra, elfogadta a marxi értékelméletet,

¹⁰ Jean JAURÈS: A carmaux-i sztrájk. Elhangzott a képviselőház 1895. október 24-i ülésén. In: *Jean Jaurès. Válogatott beszédek és írások.* 222–223.

viszont gyakorta elég szabadosan értelmezte a német gondolkodó tanait. Jaurès valójában soha nem lett igazán marxista.

Nem vonta kétségbe Marx materialista történelemelméletének alapvetését, miszerint az emberi történelem menetét alapjaiban gazdasági erők, pontosabban a termelőerők fejlődése és a termelési viszonyok kapcsolata határozza meg. Geoffrey Kurtz, a nemrégiben *The Inner Life of Social Democracy* alcímmel megjelent Jaurès-monográfia¹¹ szerzője szerint nem kérdőjelezte meg, hogy a történelmet alapjaiban gazdasági tényezők alakítják, de nem is állította, hogy egyedül az ökonómia adhat magyarázatot minden társadalmi folyamatra.¹² Hovatovább, a tudománnyal, az egyházzal és a demokráciával példálózva attól sem riadt vissza, hogy kijelentse: vannak olyan társadalmi jelenségek, melyek saját logikájuk szerint működnek, függetlenül a termelőerők és a termelési viszonyok kapcsolatának alakulásától. Ha mindez így van, és a történelem mozgatórugója a különböző társadalmi jelenségek, a gazdaság, a politika, az ideológia stb. kölcsönhatása, akkor reformok sokasága járulhat hozzá a társadalom jobbá tételéhez, s nem a magántulajdon megszüntetése és a termelési mód átalakítása jelenti az egyetlen megoldást. Kurtz ennek kapcsán megjegyzi: Jaurès sokat beszélt ugyan arról, hogy mi minden lesz jobb a jövő társadalmában a kapitalizmushoz képest, viszont politikai gondolkodása sosem volt kiszolgáltatva annak az erősen determinista ábrándnak, hogy a gazdasági fejlődés nyomán szükségszerűen és ténylegesen végleg leszámolnak majd a kapitalizmussal. Ezt már csak azért is érdemes szem előtt tartani, és Jaurès gondolatait ennek tudatában értelmezni, mert józanul belegondolva, a kapitalizmus összeomlása napjainkban sem túl valószínű: sem Franciaországban, sem világszerte. Még egy olyan mély, a gazdaság szféráján túlmutató krízis hatására sem omlott össze, mint a 2008 óta tartó globális

¹¹ Geoffrey KURTZ: *Jean Jaurès – The Inner Life of Social Democracy*. Pennsylvania State University Press, 2014.

¹² Kurtz Jaurès-ről szóló gondolatait két tanulmányára hivatkozva ismertetem a továbbiakban: Geoffrey KURTZ: A Socialist State of Grace: The Radical Reformism of Jean Jaurès. *New Political Science*, 2006/3. 28.; Geoffrey KURTZ: An Apprenticeship for Life in Common: Jean Jaurès on Social Democracy and the Modern Republic. *New Political Science*, 2013/1. 35.

hitelpiaci válság. Ugyanakkor ez nem zárja ki azt, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentésére irányuló, demokratikus és egalitárius szellemű reformpolitikának – mint amilyen a Jaurès-i – ne lenne ma létjogosultsága.

Jaurès tehát távol akarta tartani magát Marx történelemelméletének determinizmusától, s igyekezett úgy értelmezni és felhasználni annak téziseit, hogy meg tudja vele alapozni osztályharcos szellemiségű, leginkább radikálisnak nevezhető reformista álláspontját. Ezt láthatjuk az 1890-es évek közepétől az 1917-es bolsevik forradalomig tartó időszak legjelentősebb baloldali teoretikus vitájában; Jaurès saját pozíciót jelölt ki magának a két szélsőség, a forradalom szükségszerűsége mellett kardoskodó ortodoxok és a marxi-engelsi tanokat felülvizsgáló-újragondoló, a kommunizmusba való átmenetet a meglévő intézmények reformján keresztül kivitelezhetőnek találó revisionisták között.

Kurtz árnyalt képet fest Jaurès radikális reformizmusáról, hangsúlyozva annak feszültségektől és belső ellentmondásoktól sem mentes komplexitását. Szerinte a radikális reformista Jaurès a demokratikus szocializmus híve volt, aki osztotta ugyan a marxisták történelemre, tőkés társadalomra és osztálykonfliktusokra vonatkozó nézeteit, viszont a republikánus-liberális tradíció szellemiségének megfelelően tulajdonított jelentőséget az egyetemes emberi jogoknak. Kurtz szerint Jaurès az egyre szervezettebben működő szindikalista mozgalom aktív résztvevőjeként felismerte, hogy a munkásosztály fellépésével valósulhatnak meg ténylegesen azok a francia republikanizmus által hagyományosan képviselt ideák, mint a szabadság, az egyenlőség és a testvériség (vagy szolidaritás). Sőt, Kurtz még merészebben úgy fogalmaz, hogy Jaurès a szocializmust a munkásosztály politikai cselekvését meghatározó-szabályozó regulatív elvként fogta fel.

Jaurès abból indult ki, hogy a szocializmusra nem valamilyenféle, a jelentől távoli állapotként vagy jövőbeli társadalmi berendezkedésként kell tekinteni. Nem ideálnak akarta beállítani a szocializmust, hanem olyan szabályozó elvként gondolta el, amely útmutatóul szolgál a mindennapos (reform)törekvések-

hez: ha így teszünk, a szocializmus megvalósulhat itt és most, a jelenben, amikor mindenki úgy érzi, hogy gondolatai, szavai és tettei egymással összhangban alakítják a jövőt. Ez azt jelenti, hogy a szocialistáknak nem a társadalom totális, apokaliptikus változáson keresztül végbemenő átalakítására kell vállalkozniuk, hanem, úgymond, a „szocialista kegyelem állapotában” kell dolgozniuk minden órában, sőt minden percben, hogy az áhított álom egyre közelebb kerüljön a valósághoz.

Kurtz azt állítja: Jaurès regulatív elvként felfogott szocializmuskoncepciója liberális-republikánus alapokra épült, republikanizmusának legfőbb alapelve pedig az igazságosság volt. Eszmevilágát a köztársaság 1789-es szellemisége határozta meg, ugyanakkor kora tőkés társadalmi viszonyai közel sem feleltek meg azoknak a követelményeknek, melyeknek a forradalom legnagyobb vívmánya, az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata kívánt érvényt szerezni. Alapjában kizsákmányoló és elnyomó rendszerről volt szó, amely nem garantálta mindenkinek egyenlően a jogrendet és az igazságot, csak az uralkodó osztálynak, továbbá nem is biztosította minden egyénnek a szabad önkiteljesedést. Az igazságosság, a jogrend és az egyéni szabad önkiteljesedés olyan társadalomban lehetséges, ahol ezek a liberális hagyománynak köszönhetően normatíve megfogalmazott, de pusztán formálisan létező értékek ténylegesen érvényesülnek „Csakis a szocializmus fogja az Emberi Jogok Nyilatkozatának az egész értelmét megadni és az emberi jogot megvalósítani. A burzsoá jog az emberi személyiséget jó néhány béklyótól szabadította meg, de mivel az új nemzedéket arra kényszeríti, hogy járandóságot fizessenek az előző nemzedékek által felhalmozott tőkének, s mivel egy kisebbségnek engedte át a járandóság behajtásának kiváltságát, a múlt javára és egy osztály javára mintegy jelzőloggal terheli meg az egész emberiséget.”

Mindezek alapján Kurtz arra következtet, hogy Jaurès igazságosságfelfogása, valamint individualizmusa és racionális humanizmusa szellemtörténetileg Locke és Kant örökségétől sem volt feltétlenül idegen, sőt liberális gyökerű szocializmuskoncepciója két lényeges tekintetben túl is mutatott Marxén és követőin: először is a szocializmus ügyének legitimálása-

kor normatív-etika szempontokra, nem pedig egyedül a történelmi szükségszerűségekre hivatkozott, másodszor pedig sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonított a disztributív igazságosság kérdéseinek, mint azt Marx valaha tette. Kurtz arra hívja fel a figyelmet, hogy Jaurès szocializmusának marxista és liberális komponensei egymást erősítik. Önmagában a liberális disztributív igazságossági elmélet nem tud magyarázatot adni arra, miért nincs minden egyének joga az önkiteljesedéshez szükséges javakhoz a fennálló tőkés viszonyok közepette; ez a marxista társadalomelmélet feladata lenne, ám önmagában ez sem képes igazolni normatív vagy etikai feltevésekre alapozva politikai célokat és törekvéseket. A kettő összhangja, tágabb értelemben az alapvető normatív eszme és a társadalmi valóság szintézise a munkásosztály politikai cselekvésén keresztül valósul meg: a proletariátus fellépésének köszönhetően a kommunizmus eszméje többé már nem „homályos filozófiai spekuláció”, hanem párttá szerveződött eleven erő.

A szocialista mozgalomnak sikra kell szállnia az emberi jogokért és az igazságosságért. Minden olyan ügyet támogatnia kell, amely a hatékonyabb érvényesülésért küzd, s cselekednie kell, akár a burzsoáziával szövetségben is, ha az univerzális értékek sérülnek vagy a köztársaságot veszély fenyegeti, mint például a Dreyfus-ügy idején. Jaurès eszméihez híven, a humanizmus és az igazságosság nevében a szocialisták nem fogadják el azt, hogy az antiszemita felhangokkal teli botrány csak a burzsoázia belső konfliktusa lenne – noha az ügy kirobbanásakor a párt még ezzel ellentétes nézeteket vallott és a szocialisták többségének akkori véleményéhez csatlakozott, amely szerint a szocialisták legyenek semlegesek az ügyben. Jaurès álláspontja azután változott meg, hogy Zola „Vádolom...!” címmel a köztársasági elnöknek nyílt levelet írt, amely 1898. január 13-án a *L'Aurore* címlapján is megjelent, és amelyben elkötelezte magát a Dreyfus ártatlanságát hirdető oldalán. „Bizonyítékok” (*Prewes*) címmel Zolához hasonlóan maga is írást tett közzé 1898 nyarán, felszólítva a szocialistákat, hogy álljanak ki a törvényesség mellett és védelmezzék az igazságot. Meggyőződését fejezi ki, hogy Dreyfus ártatlan, és igazságtalanul ítélték el. Ha pedig ez így

van, akkor nem egy burzsoát vagy egy tisztet hurcoltak meg – a személy osztály-hovatartozása nem lényeges, csak egyedül emberi mivolta. 1906-os rehabilitációjáig képviselte Dreyfus igazát, síkraszállva egyben az egyetemes emberi jogok és a humanista értékek mellett, de a köztársasági jogrend mellett is.

Republikánusként ugyancsak nem osztotta azt a hagyományos szocialista álláspontot, mely szerint a köztársaság csak az elnyomás eszköze a kizsákmányolók kezében. Annak ellenére, hogy felépítése és működése megfelel az egyenlőtlen kapitalista hatalmi viszonyoknak, a köztársaság intézményrendszere nem állhat fenn anélkül, hogy ne létezne valamilyen közös színtér – nevezzük közéletnek vagy tágabb értelemben akár közös életnek –, melyen például az egyes osztályok politikai küzdelmei lejátszódnak. Ugyanakkor a köztársaság intézményrendszere ki is jelöli ennek a közös politikai játéktérnek a határait, és ha tetszik, gyámkodik a két osztály együttlétezésének rendje felett; mindez pedig azt jelenti, hogy köztársasági államforma fennállása esetén a kapitalizmusban az osztályok közötti viszony antagonisztikus ugyan, mégis van valami egysége, mely megteremti a kooperáció, mi több, a közös kormányzás lehetőségét. Kurtz Jaurès republikanizmusát értelmezve arra a következtetésre jut, hogy a francia államférfi úgy tekintett a modern köztársaságra, mint a burzsoázia és a proletariátus közös modernizációs törekvéseinek keretére; a forradalmi szocializmussal és a francia republikánusok többségével ellentétben úgy gondolta, hogy az osztálykonfliktusokat a köztársasági berendezkedés gerjeszti, viszont egyúttal képes belőlük a reformok kidolgozásához és keresztülviteléhez szükséges konstruktív energiákat kinyerni.

Jaurès tehát nem zárta ki, hogy a szocialista mozgalom a monarchista és konzervatív politikai erőkkel szemben a progresszív, baloldali polgári erőkkel szövetségre lépjen. Amint a 19–20. századi francia és európai szocialista mozgalmak szakértői közé tartozó Michel Winock megállapította,¹³ Jaurès ezért látott fantáziát sokáig a baloldali radikálisok és a mérsékeltek

¹³ Michel WINOCK: *Réforme ou révolution? L'Histoire*, 2014. március. 397. sz. 48.

egységfrontját megteremtő blokkpolitikában, valamint ennek okán támogatta Émile Combes laikus politikáját és fogadta el a Combes-kormányzat idején a Képviselőház alelnöki tisztségét. Ez 1903 februárjában történt, két esztendővel azelőtt, hogy a parlament megszavazta volna az állam és az egyház szétválasztásának törvényét, s ugyanabban az évben, amikor Jules Guesde és Édouard Vaillant tömörülésének, Franciaország Szocialista Pártjának, illetve a Jean Jaurès Francia Szocialista Pártjának fúziójából létrejött az egységes szocialista tömb, a Nemzetközi Munkások Francia Szekciója (SFIO).

A regulatív elvként felfogott szocializmuskoncepció Kurtz értékelése alapján Jaurès politikai gondolkodásának védjegye. Lényegi üzenete, hogy átfogó, radikális társadalmi változások előidézéséhez nem kell feltétlenül forradalom, a reformok is célravezetőek lehetnek; ebben különbözik markánsan a hagyományos marxista felfogástól, eredendő republikánus eszméitől pedig annyiban, hogy egyedül a munkásosztályt tartja képesnek rá, hogy a szocializmus eszméjéből valóban létező erőt hozzon létre.

*

Kurtz megállapításai azt sugallják, hogy Jaurès teljesen egyedi szocializmuskoncepciót dolgozott ki, és ugyanez az általa képviselt szociáldemokrata republikánus világnézetéről is elmondható. Ha ez így is van, gondolatai nem mentesek a belső feszültségektől, melyek abból fakadnak, hogy Jaurès egyszerre akar baloldali marxista és liberális republikánus programot képviselni. Hogy miért? Taktikai okokból? Vajon úgy érezte, a munkásosztály nem áll készen rá, nem elég szervezett ahhoz, hogy magához ragadja a hatalmat és felszámolja a tőkés viszonyokat? Vagy opportunista, politika haszonleső volt, aki kiegyezett a burzsoáziával? Hogyan lehetett nyílt reformpártiként a revizionizmus kritikusa? Miért tartotta szükségesnek is a forradalmat, meg nem is?

Nézeteit kortársai is bírálták. Guesde-del korán összetűzésbe került. Guesde nem osztotta Jaurès véleményét arról, hogy

a kommunista társadalom kialakításához elsődlegesen reformok kellene. Tagadta, hogy a kapitalizmus a munkásosztály érdekei szerint megreformálható, helyette a forradalom szükségessége mellett érvelt. A baloldal két meghatározó politikusa már a Dreyfus-per megítélésében is eltérő nézetet vallott, továbbá az Alexandre Millerand személyében szocialista minisztert soraiban tudó baloldali Waldeck-Rousseau-kormány megítélésében sem értettek egyet: Guesde Édouard Vaillant-nal egyetemben hevesen támadta Jaurès-t, aki támogatta a köztársasági intézmények védelmét, a közrend biztosítását és a Dreyfus-ügy nyomán a köztársaságot veszélybe sodrók felelőségre vonását célul kitűző kabinetet. Egy évvel a kormány megalakulása után nyilvánosan is vitába szálltak egymással Lilleben: a „két módszer” (*deux méthodes*) néven elhíresült vitában Jaurès arra figyelmeztette Guesde-t, hogy ha a szocialista párt minden fennálló társadalmi rendszer ellen van, akkor nem fog tudni különbséget tenni a különböző burzsoá pártok és az egymást váltó különféle burzsoá kormányok között.

Jaurès ugyanakkor kritizálta a német Eduard Bernsteint, aki azt állította, hogy a kommunista társadalom kialakításához nem szükséges a forradalom. A *Le Mouvement Socialiste*-ban 1900 márciusában kijelentette: még csak felvetni sem érdemes a kérdést, hogy a szocializmus forradalmi erő-e. „A szocializmus szükségképpen forradalmi. Forradalmi, mert a tulajdon fennálló rendszere helyébe a tulajdonnak egy másik rendszerét akarja bevezetni. Forradalmi, mert ezt az átalakulást csak az elnyomott osztály valósíthatja meg, s mert ha a magán- és tőketulajdonra épült társadalomban egy eszme, egy tan, egy párt azokhoz kénytelen folyamodni, akiknek eleve semmilyen tulajdonuk sincs, akkor a társadalomban lappangó tagadásnak, forradalomnak a fő erejéhez folyamodik.”¹⁴

A blokkpolitikától fokozatosan eltávolodó Jaurès a II. Internacionálé 1904-es amszterdami kongresszusán, ahol a revizionizmus problémája volt a középponti téma, szembeke-

¹⁴ Jean JAURÈS: Bernstein és a szocialista módszer fejlődése. *Le Mouvement Socialiste*, 1900. március. 1–15. Magyarul: Jean Jaurès. *Válogatott beszédek és írások*. 242.

rült August Bebellel és Karl Kautskyval. A kongresszuson több beszédet is tartott, melyeket a szintén ellenlábásának számító Rosa Luxemburg fordított le német kollégáinak. A francia munkásság „nagy megrontójának” titulált szónok egyik beszédében kijelentette: tudatában van annak, hogy a szociális igazságosság nem azonos a köztársasággal, ennek ellenére úgy gondolja, „Franciaországban a köztársaság szükségszerű előfeltétele a haladásnak, s ezért itt a proletariátus a maga legsajátosabb osztályérdekében köteles a köztársaságot védelmezni”,¹⁵ mert ha a köztársaság elbukna, akkor abból erőt merítene az egész európai reakció. Jaurès ebből arra a bátor következtetésre jutott, hogy a köztársaság fennállásának biztosításával a francia proletariátus az egész nemzetközi munkásságnak tett szolgálatot. Megszólalása keményvonalas osztályharcos meggyőződésről árulkodik; szerinte a munkásmozgalomnak a társadalmi antagonizmus talaján kell szerveződnie, és tudatosítja ellenfeleiben, hogy a francia szocialisták, mint minden szocialista, a kizsákmányolás ellen harcolnak, követelve „a magántulajdon teljes egészében kollektív tulajdonná való átváltoztatását”,¹⁶ s egyetértve abban, hogy a „reformok nemcsak a proletariátus pillanatnyi szenvedései enyhítésének eszközei, hanem szolgálják a proletariátus harckészségének fokozását is a végcél elérése érdekében.”¹⁷

A végcél, a kommunizmus ideális társadalmát demokratikus, decentralizált berendezkedésnek képzelte el, de az ellenkezőjét is gondolta; nem zárta ki, hogy először központosított formában valósuljon meg. Lehetségesnek tartotta, hogy a jövő társadalmában a gazdasági és a politikai szféra centralizált lesz, például, hogy egy központi kormány nevezi ki a funkcionáriusokat az egyes munkakörökben, amely a demokratikus szocializmus gondolatának erősen ellentmond. Egyébként nem hitte, hogy egy ilyen tekintélyelvű szervezet tartósnak bizonyul. *A decentralizáció kérdése* című 1899-es írásában kicsit homá-

¹⁵ Jean JAURÈS: Az 1904. évi amszterdami kongresszuson elmondott beszédek. *Jean Jaurès. Válogatott beszédek és írások.* 144–145.

¹⁶ Uo. 148.

¹⁷ Uo.

lyosan úgy fogalmazott, hogy ez a rend „a dolgok kényszerítő ereje folytán múlhatatlanul decentralizációba és autonómiába csapna át”¹⁸ a kommunizmusban. Ámde a decentralizációval kapcsolatban is megvoltak az aggályai. Hangoztatta, hogy a gazdasági autonómia az önzés és a monopóliumokra jellemző vétkek melegágya lehet, politikai-kormányzati szinten pedig akár ahhoz is vezethet, hogy a magánérdek a közérdek fölé kerekedik. Sőt mi több, cikkének végén még azzal a hajmeresztő vízióval is előállt, hogy a szocializmusban találják majd meg egyensúlyi pontjukat Louis Blanc diktatórikus és tekintélyelvű, valamint Proudhon anarchikus elképzelései.

Ha figyelembe vesszük az amszterdami konferencián elhangzottakat, már nem olyan egyértelmű, hogy Jaurès az emberiség kommunizmus általi emancipációját és a jövő társadalmának létrejöttét egyedül a reformpolitikai sikeréhez kötötte, vagy pedig, két vasat a tűzben tartva, a forradalmi változás lehetőségéről sem mondott le végleg. Felfogható ez határozott, megfontolt és rafinált politikai taktikának, de sejthetünk mögötte kételyeket is a munkásosztály vezette tömegmozgalomban rejlő potenciál iránt. Éppen emiatt a bizonytalanság miatt tűnhetnek meggyőzőnek a reform vagy forradalom problematika és Jaurès viszonya kapcsán az olyan típusú forradalom-centrikus, munkásmozgalom-történeti kontextusba ágyazott értelmezések, mint Jemnitz Jánosé. A nemrégiben elhunyt történész a francia szocialista politikust a „reformista irányzat legbefolyásosabb képviselőjének” nevezte, aki elsősorban a belpolitikai küzdelmekben helyet adott a parlamentnek, a reformoknak és az osztály-, illetve pártszövetségeknek, de azért hozzátette: Jaurès „sosem zárta ki a radikálisabb módszereket, az utcai tömegmegmozdulásokat, tüntetéseket, sőt az általános sztrájkot, illetőleg a végső eszközöket, a felkelést és a forradalmat sem.”¹⁹

Az *Études Socialistes* lapjain napvilágot látott írásában Jaurès a szocialisták körében aktuális vitára reflektált, jelesül arra a praktikus kérdésre, hogy „milyen legyen a proletariátus

¹⁸ Jean JAURÈS. *Válogatott beszédek és írások*. 199.

¹⁹ Uo. 6. – Jemnitz János bevezető tanulmánya.

osztályküzdelmének terjedelme és formája”,²⁰ és ismertette, melyek az uralkodó álláspontok ennek kapcsán. Az egyik oldal azt hangoztatta, hogy a munkásosztály ne vegyen részt a tőkés társadalom konfliktusaiban, hanem minden erejével a kapitalizmus megdöntéséhez vezető végső forradalmi harcra készüljön. Ezzel szemben a másik vélemény az, hogy a proletariátusnak „már most meg kell kezdenie nagy emberi funkciójának gyakorlását”.²¹ Ezt követően Jaurès Kautskyt idézte, aki Lassalle híres mondata kapcsán – „A proletariátus kőszikla, melyen a jövő temploma felépül” – a következő kiegészítéssel élt: „A proletariátus nemcsak ilyen kőszikla, hanem olyan is, melyen már megtörttek a reakció erői.”²² Jaurès-nek kétségei voltak efelől. Nem gondolta, hogy a proletariátus ilyen szilárd és megingathatatlan hatalmat képviselne, viszont tény, hogy összetartó és „aktív nagy erő, mely minden kiterjedt mozgalomban részt vesz, anélkül, hogy beleveszne, s az egyetemes élet nyomán gyarapszik.”²³

A folytatásban Marxot méltatta, kinek legfőbb érdemei közé tartozik, hogy a szocialista eszmét sikerült összekapcsolnia és egyesítenie a munkásmozgalommal: „Az eszmét bevitte a mozgalomba és a mozgalmat az eszmébe, a szocialista gondolatot a proletáréletbe, a proletáréletet a szocialista gondolatba. Azóta a szocializmus és a proletariátus elválaszthatatlanok: a szocializmus csak a proletariátus győzelme útján fogja egész eszméjét valóra váltani, s a proletariátus csak a szocializmus útján fogja egész valóját érvényesíteni.”²⁴

Jaurès szerint egyetlen válasz van arra, miként fog megvalósulni a szocializmus: mégpedig az, hogy a munkásosztály növekedése által. Ez egyszerre világos, mégis semmitmondó válasz. Főleg annak tükrében, amiről ezt követően értekeznek: azt állítja, nincs semmilyen bizonyosság arra nézve, mikor fogja a politikai-társadalmi fejlődés egy ponton a kommunizmus kiépülését eredményezni, ahogyan arra sem, hogy milyen megha-

²⁰ Jean JAURÈS: A módszer kérdése. *Jean Jaurès. Válogatott beszédek és írások.* 274.

²¹ Uo.

²² Uo.

²³ Uo.

²⁴ Uo. 275.

tározott úton-módon, illetve eszközök segítségével lehet előidézni a változást. Csak egy a biztos: „Mindaz, ami a proletáosztály értelmi, gazdasági és politikai erejét gyarapítja, az gyorsítja ezt a fejlődést, fellendíti, kiszélesíti és elmélyíti a mozgalmat.”²⁵

A szövegből az is kiderül, hogy a francia szocialista politikus úgy vélte: idejüket múlták, a történelem során érvényüket veszítették Marx, sőt még Blanqui proletárforradalomra vonatkozó gondolatai, elképzelései is. Egyrésztől, mint Jaurès írta, nem remélhető, hogy a munkásosztály a saját javára tudná fordítani a polgári forradalmi mozgalmak törekvéseit, mert azok kimerültek, a burzsoázia forradalmi korszaka lezárult, s a munkásmozgalomnak már önerőből kell hatnia a demokráciára: „Most a szocialista proletariátus fedezetlenül, a demokratikus törvényesség és az általános választójog tág terepén készíti elő, terjeszti és szervezi a maga forradalmát... Ezentúl, minthogy a burzsoázia forradalmi cselekvése befejeződött, minden erőszakos eszköz, melyet a proletariátus alkalmazna, csak egyesítené ellene az összes nem proletár erőket.”²⁶

Másrésztől kétségbe vonta azt is, hogy a tőkés termelésben jelentkező időszakos válságok a rendszer erőszakos összeomlását idézhetnék elő. Ahogyan a tőkés viszonyok közepette időről időre fellángoló nagy politikai kataklizmáktól, úgy a kapitalista gazdaság időszakos kríziseitől sem várható rögtön, hogy a rendszer összeomlik, és a munkásosztály magához ragadja a hatalmat: „A proletariátus nem a politikai zavargások váratlan ellenlökése útján fog hatalomra jutni, hanem saját erőinek a demokrácia és az általános választójog törvénye által lehetővé tett módszeres és törvényes megszervezése útján. A kommunista rend nem a tőkés burzsoázia összeomlása, hanem a proletariátus fejlődése útján fog társadalmunkban fokozatosan létrejönni. Aki ezeket a ma már szükségszerű igazságokat elfogadja, az múlhatatlanul meg fogja találni a társadalmi átalakítás és a progresszív szervezés meghatározott és biztos módszereit. Viszont azok, akik ezeket az igazságokat nem fogadják el határozottan, akik a proletármozgalomnak egy évszázad óta

²⁵ Uo.

²⁶ Uo. 282.

elért döntő eredményeit nem veszik igazán komolyan, akik viszszanyúlnak a »Kommunista Kiáltvány«-ig, melyet az események olyan szembeötlően meghaladtak... azok önmagukat arra kárhordatják, hogy zűrzavarban éljenek.”²⁷

*

Jaurès a kezdetektől fogva a humanista értékek képviselőjében küzdött a háború ellen szavakkal és tettekkel egyaránt: Fejtő Ferenc 1937-ben róla készült portréjában egyenesen azt írta, hogy egyéniségének legmélyebb vonása volt humanizmusa, és ez magyarázza szocializmusát is.²⁸ Békepartí aktivizmusa Európa-szerte ismertté tette, sőt életének vége felé még Latin-Amerikában is tartott előadásokat.²⁹ Kortársa, Kunfi Zsigmond szociáldemokrata politikus és újságíró is elsősorban ezért méltatta 1915-ben megjelent, cenzúrázott nekrológjában: „Jaurès a világháború első áldozta gyanánt esett el, mintha csak ennek a nagy, a népek testvéri egyetértésének megteremtésén fáradozó embernek hulláján keresztül léphettek volna fel féktelen erejükben a történelem színpadára azok az erők, amelyeknek a leküzdésére szentelte csodálatos, világ nem hallotta ékesszólásának és nagyszerű elméjének minden erejét. Elestével vette kezdetét a tragédia.”³⁰

Már első parlamenti képviselőisége idején, az 1880-as években tartott háborúellenes beszédek. Békeszeretete nem hunyt ki, mikor magáévá tette a szocialista eszméket, és szüntelenül az foglalkoztatta, milyen módszerekkel lehetne megakadályozni a háborút. Elkötelezett, aktív és harcos pacifista volt, emellett partióta, aki az internacionalizmus nevében elutasította a nacionalizmust.

²⁷ Uo. 286.

²⁸ FEJTŐ Ferenc: *Jean Jaurès*. Szociáldemokrata Füzetek, 21. 1937.

²⁹ Négy évvel ezelőtt a párizsi Bruno LEPRINCE újra kiadta Jaurès összegyűjtött dél-amerikai beszédeit: *Jean Jaurès: Discours en Amérique latine*. 1911. Bruno Leprince, Párizs, 2010.

³⁰ KUNFI Zsigmond: *Jaurès, az emberiség és a szocializmus nagy halottja*. Népszava Könyvkereskedés, 1914.

Legtöbbet idézett háborúellenes beszédéből, amelyet 1895. március 7-én mondott el a Képviselőházban, származik az ismert gondolat, hogy a tőkés társadalom úgy hordozza magában a háború lehetőségét, mint a békés felhő a vihart. Ugyanebből a beszédből kiderül, hogy a béke ügyét a világon egyedül a szocialista párt képviseli, továbbá abba is betekintést kapunk, hogy Jaurès szerint mi vethet véget a véres konfliktusokba torkolló gyűlölködésnek a nemzetek között. Jaurès úgy látja, nem elegendő ehhez a politikai szabadságjogok fejlődése, a békét garantáló univerzális emberi emancipációhoz a társadalmi igazságosság kibontakozása is elengedhetetlen: „Amiképp az egyéneket nem lehet egyszerűen az emberek testvériségére hivatkozva összebékíteni, hanem csak lehetőleg olyan közös és nemes munkára társítva, melyben önmagukról megfeledkezve ellenségességüket is elfelejtik, ugyanígy a nemzetek sem fogják elvetni a régi féltékenységet, a régi viszályokat, a régi uralmi igényeket, csak akkor fogják megtagadni az egész múltat, a gőg és gyűlölet, a dicsőség és vér e harsány és szomorú korát, ha mindannyiuk elé egy fölöttük álló közös célt tűzünk... a nagy célt – az emberi nem végleges felszabadulását. Az emberiség, miután megszabadult a rabszolgaságtól és a jobbagyságtól, a bér munkarendszer alól is fel akar és fel kell szabadulnia.”³¹

A békét tehát az új világrend, az osztályok nélküli társadalom hozza el. A szocializmus megszünteti, hogy bizonyos egyének gazdasági, illetve politikai hatalmat gyakoroljanak mások felett, és így fegyveres kormányokra sem lesz többé szükség, amelyek a kizsákmányolók monopóliumait tartják fenn. Viszont a nemzetet, a hazát, a népek egyediségét nem szükségképpen számolja fel, sőt ha a nagy mű beteljesül és az emberiség felszabadul a tőke elnyomása alól, akkor már senkinek nem lesz oka akadályozni embertársát abban, hogy „szorosabb, meghittebb, bensőbb életet, azaz nemzeti életet éljen azzal a történelmi csoporttal, melyhez évszázados barátság fűzi”.³²

³¹ Jean JAURÈS: A tőkés társadalom „magában hordja a háborút, akár a békés felhő a vihart”. *Jean Jaurès. Válogatott beszédek és írások.* 59.

³² Uo.

Általánosságban ellenezte a gyarmattartó hatalmak elnyomó és kizsákmányoló politikáját, alapjában antikolonalista volt. A gyarmatosításról azonban nemcsak sötét képet festett, hanem pozitív vonásait is kiemelte. Szerinte a kolonizáció, amennyiben az elmaradott térségeket és lakosaikat felzárkóztató, civilizációs tevékenységgel függ össze, nem egyértelműen elítélendő.

„Ezek a népek gyermekek” – mondta a gyarmati népekről az Alliance Française 1884-es konferenciáján, ahol a francia gyarmatok népeinek kulturális segítségéről volt szó. Jaurès szerint a kultúra és a civilizáció terjesztésének programjában a nyelvnek a neveléssel egyetemben elsődleges szerepe van: „Miért is ne szeretnék a mi iskoláinkat! Főképp akkor jelenik meg szelíd formákban előttük a civilizáció, ha megtanulják legyőzőjük nyelvét, és a megértés folytán közelebb kerülnek hozzá: szakmára tesznek szert és ezáltal a gazdaság eszközére; végül új horizont nyílik meg előttük, és megszeretik a távoli Franciaország igaz és csodálatos történeteit. Nem mindegy, hogy tőlünk tanulják-e meg történelmünket, mert ha mi nem tanítjuk ezt a történelmet, mások fogják a maguk módján és a mi rovásunkra őket erre megtanítani.”³³ Ha egy gyarmatosító nemzet a meghódított népekkel igazságosan és emberségesen bánik, akkor azzal mindkét fél csak nyerhet. Franciaország esetében Jaurès szerint az ideális állapot a következő: „... ahol Franciaország gyökeret ver, ott megszeretik, s ahol csak áthalad, sajnálják, hogy távozik; hogy mindenütt, ahol Franciaország fénye felragyog, hosszú és lágy derengés marad utána, melyhez az emberek szíve húz, és melyen az emberek tekintete tovább csüng.”³⁴

Jaurès a békéért vívott harcban a legjelentősebb szerepet egyértelműen a munkásosztálynak szánta: „Mivel pedig az új rendet a bérmunkások osztálya, a proletárosztály sürgeti a leginkább, mert a jelenlegi rendtől ő szenved a legtöbbet, s mivel ez az osztály készíti elő leginkább már ma a népek közötti megegyezést a proletariátus megegyezése útján, ezért mi – ezzel az

³³ Jean JAURÈS: Beszéd az Alliance Française érdekében. „Ezek a népek gyermekek...” Uo. 44.

³⁴ Uo. 45.

osztállyal együtt és éppúgy, mint ez az osztály – internacionalisták vagyunk, hogy megszüntessük a társadalmi egyenlőtlenségeket, amelyek a háborúk okai, s megszüntessük a háborúkat, amelyek a hadseregek ürügyei.”³⁵ Bármennyire úgy érzekelte is, hogy a munkásosztály adhatja a békemozgalom tömegbázisát, felfogta, sőt többször hangot adott ama véleményének, miszerint a béke nem lehet csak a proletariátus ügye és érdeke, hanem az egész társadalomnak egységfrontot alkotva fel kell lépnie az életre, a civilizációra, a szabadságra, a demokráciára és minden emberi értékre veszélyt jelentő háború ellen.

1900 augusztusában a *La Petite République*-ben megjelent pamfletjében arra szólította fel a francia szocialistákat, hogy a II. Internacionálé következő, szeptember végén Párizsban megrendezendő kongresszusán kezdeményezzék egy összeurópai békeliga felállítását, a kontinens és a világ békéjét egyaránt fenyegető kínai válság közepette.

Így írt a francia szocialisták pártjának, a háborút leginkább elutasító politikai formációnak: nem hogy kezdeményezheti, hanem egyenesen kötelessége létrehoznia egy ilyen nemzeti határok felett átnyúló békeszövetséget. Jaurès ezt követően megjegyezte, hogy a proletariátus köreit – akárcsak napjainkban – megmérgezték a sovinszta és nacionalista gondolatok. Ennek ellenére a munkásosztályra hárul a nagy feladat, hogy a világbékét fenyegető veszéllyel szemben összefogja a háborúellenes, békepárti és jóakarató embereket. A francia szocialista politikus cselekvésre buzdította pártját, a munkásosztályt és a nemzetközi munkásmozgalmat, mivel komoly lehetőséget látott a helyzetben: a szocializmus most bebizonyíthatná a világnak, hogy valóban „a béke, a bölcsesség és a mérséklet ereje, de konkrét, valóságos és szilárd erő, mellyel maguk a kormányok is kénytelenek számolni”.³⁶

A „bűn és hazugság elleni küzdelemben” – írta Jaurès ³⁷ – a francia szocializmus már a Dreyfus-ügy idején sem becsülte le

³⁵ Jean JAURÈS: A tőkés társadalom „magában hordja a háborút, akár a békés felhő a vihart”. Uo. 59–60.

³⁶ Jean JAURÈS: Európa. Az európai béke ligáért. Uo. 63.

³⁷ Uo.

a „nemeslelkű burzsoázia és a szellemi elit közreműködését”.³⁸ Ezúttal is készen áll rá, hogy a becsületes és békepárti erőket mozgósítsa: „Milyen dicsőség övezné a szocializmust, ha ebben az egyetemes válságban a civilizáció gyülekező központjává, olyan mérséklő erővé válhatna, amely megmenti az embereket a nyereszkesedés vagy az öldöklés örületétől! A szocializmusnak ez sikerülhet, és csakis a szocializmusnak sikerülhet, de csupán abban az esetben, ha haladék nélkül hozzáfog egy meghatározott és egyúttal kiterjedt akció megszervezéséhez.”³⁹

A szocialisták által alapított békeszövetségnek minden, az ügyet magáénak érző ember tagja lehet, nem feltétel a szocialista eszmék elfogadása, viszont nem szabad félni a szocialistákkal való együttműködéstől a világbéke fenntartásáért és az erre veszélyt jelentő erők megfékezése érdekében. A béke egységfrontja a közvélemény széles körű felvilágosításával lehet hatékony. El kell juttatni mindenhová „a mérséklet és egyetértés szellemét, hogy az újságok, gyűlések, könyvek, iskolák útján hasson a népek gondolkodására, közös mozgalomban visszaszorítsa a sovíniszta örületet minden népnél.”⁴⁰

Jaurès már akkor, 1900-ban annak a véleményének adott hangot: a pillanat éppen a legmegfelelőbb arra, hogy a szocializmus fellépjen eme nemes cél, a világbéke megóvása érdekében. Több mint egy évtizeddel később, az 1912-es balkáni háború idején, amikor már az egész kontinensre, sőt azon túlra is kiterjedő háborús konfliktus réme fenyegetett, Bázelen azt mondta: az emberiség jövője a munkásosztály vállán nyugszik. A proletariátus ezzel tisztában van, így mindent meg fog tenni azért, hogy a nemzetközi szolidaritás politikája érvényesüljön, és elhárítsa a véres következményekkel járó veszélyt. Jaurès arra kérte a világ munkásait és szocialistáit, hogy emeljék fel a szavukat: „Hirdessétek akaratotokat minden formában és minden helyen, tiltakozatok teljes súllyal a parlamentekben, gyülekezzetek nagy tömegtüntetésekre, használjatok ki minden eszközt, melyet a proletariátus szervezettsége és ereje a ke-

³⁸ Uo.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Uo. 63–64.

zetekbe ad. Gondoskodjatok arról, hogy a proletariátus éber és szenvedélyes békeakarata állandóan a kormányok szeme előtt legyen! A kizsákmányolás és a tömeggyilkosság kapitalista világával állítsátok szembe a népek békéjének és testvériségének proletár világát.”⁴¹

Jaurès a végsőkig hitt benne, hogy az elkerülhetetlennek tűnő világégést meg lehet akadályozni, és az európai proletariátus vezetésével tömegek mozgósíthatók a béke oldalán, a háborúval szemben. Halála előtt Lyonban járt, hogy a vaise-i körzetben megrendezett időközi választásokon a szocialista jelölt mellett kampányoljon. A helyieknek többek között azt mondta: ha maradt még pár óra, akkor az európai testvérnemzetek békeszerető polgárainak megkettőzött erővel kell dolgozniuk azért, hogy megelőzzék a katasztrófát. Életének egyik utolsó beszélgetése egyenesen kísérteties volt.⁴² A merénylet napjának reggelén régi barátjával, egykori École Normale Supérieure-beli évfolyamtársával, az etnológus-szociológus Lucien Lévy-Bruhllel találkozott. Azután felkereste a Palais Bourbont, később pedig Abel Ferry államtitkárnál időzött. Ferry érdeklődött, mi lesz a szocialisták következő lépése. Jaurès egyszerűen csak annyit mondott, hogy tovább kampányolnak a háború ellen. Az államtitkár kételkedett benne, hogy a szocialista politikusok elég bátrak-e ehhez, mert ha folytatják a háborúellenes agitációjukat, meg fogják őket gyilkolni az első utcasarkon. Jaurès, jelleméhez méltóan, nem is mondhatott mást erre: akkor is kitartanak, ha ezért agyonlövik őket.

⁴¹ Jean JAURÈS: Az 1912. évi bázeli kongresszuson elmondott beszédek. *Jean Jaurès. Válogatott beszédek és írások.* 183.

⁴² Lásd erről bővebben: Thomas WIEDER: *L'Icone Foudroyée*, Le Monde Hors-Série, március-április, 2014, 15.